

МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра історичних дисциплін

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НДПП15 ІСТОРІЯ РОСІЇ ТА СРСР

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта», «Історія»
(назва)

спеціальність 014.03 Середня освіта. Історія

032 Історія та археологія
(код та найменування спеціальності)

спеціалізація Історія
(назва спеціалізації)

факультет історичний
(назва факультету)

Робоча програма навчальної дисципліни «Історія Росії та СРСР»
для студентів ОПП «Середня освіта», «Історія»
ОС «Бакалавр»
спеціальності 014.03 Середня освіта. Історія, 032 Історія та археологія

Розробник: Коробка Вадим Миколайович, доцент кафедри історичних дисциплін, к.і.н.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історичних дисциплін

Завідувач кафедри історичних дисциплін

(підпис) (Романцов В.М.)
(прізвище та ініціали)

© Коробка В.М., 2020 рік
© МДУ, 2020 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни						
		денна форма навчання		заочна форма навчання				
Кількість кредитів – 8	Галузь знань <u>01 – Освіта</u> (шифр і назва)	Нормативна						
	ОПП <u>«Середня освіта. Історія»</u> (назва)							
Модулів – 3	Спеціальність <u>014 «Середня освіта»</u> (код та найменування спеціальності)	Рік підготовки						
Змістових модулів – 8		1-й		1-й				
ІНДЗ – реферат		Семестр						
Загальна кількість годин - 240		2-й		3-й				
		Лекції						
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 8	24 год.		24 год.		14 год.		14 год.	
	Практичні, семінарські							
	16 год.		16 год.		10 год.		10 год.	
	Лабораторні							
	–				–			
	Самостійна робота							
	80 год.		80 год.		95 год.		95 год.	
	Індивідуальні заняття							
1		1		1		1		
Вид контролю:								
–		екзамен		–		екзамен		

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

- для денної форми навчання – 33% (аудиторні заняття), 67% (СРС);
- для заочної форми навчання – 20% (аудиторні заняття), 80% (СРС).

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальний курс «Історія Росії та СРСР» розроблено для студентів 1 курсу спеціальності «Історія та археологія», укладено на основі досвіду викладання даної дисципліни на кафедрі історичних дисциплін Маріупольського державного гуманітарного університету з урахуванням новітніх досягнень історичної науки. Робоча програма навчальної дисципліни передбачає систематичне вивчення історичних подій історії Росії та СРСР від XII ст. (час розпаду Київської держави і відособлення Ростово-Суздальської землі) до сучасності в контексті всесвітньої історії. Основним змістом зазначеного історичного періоду у програмі визначається генезис, формування головних рис, криза та крах й шлях до подолання комуністичного тоталітаризму.

Особлива увага приділяється питанням, які формують уявлення у студентів про місце Росії в історичному поступі на шляху прогресу, зміст і сутність більшовицької революції, імперський характер СРСР, роль СРСР у розв'язанні другої світової війни та ін.

Мета вивчення курсу «Історія Росії та СРСР»: формування історичної культури як складової частини наукового світогляду й загальної культури, системи як загальних, так і спеціальних знань, вмінь й навичок майбутнього спеціаліста; виховання високих морально-етичних якостей спеціаліста.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія Росії та СРСР» є:

- формування у студентів системи знань про суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації, що відбувалися протягом XII – початку XX ст.;
- створення цілісної картини історичного шляху, що пройшла Росія від XII ст. до початку XX ст.;
- трансформації, що відбувалися протягом XIX – початку XX ст. на теренах Росії;
- створення цілісної картини історичного шляху, що пройшла Росія у XIX – на початку XX ст.;
- формування історичної свідомості, політичних, ідеологічних, культурних переконань майбутніх фахівців;
- оволодіти сучасним історичним термінологічно-понятійним апаратом;
- зрозуміти генезис, сутність та природу історичних явищ. Вміти здійснювати їх аналіз та узагальнення, з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки історичних подій і процесів;
- виховання високих морально-етичних якостей спеціаліста;
- прищеплення практичних навичок роботи з історичними документами, науковою літературою, вмінь застосовувати знання для орієнтації у суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ та подій.

Згідно з вимогами освітньої програми студенти повинні знати:

- передісторію і становлення Московської держави;
- розвиток Московської держави у XVI – XVII ст.;
- історія виникнення і поступ Російської імперії у XVIII ст.;
- які відбувалися зміни в історії Росії у першій половині XIX ст.;
- сутність “великих реформ”;
- процеси модернізації та індустріалізації Росії;
- які відбувалися формування і розвиток радянської системи;
- історію витоків, характер та хід радянсько-німецької війни;
- процеси, що відбувалися в СРСР наприкінці 1940-х – на початку 1990-х рр.

вміти:

- розбиратися в програмовому змісті кожної теми;
- працювати з конспектами лекцій;

- опрацьовувати наукову історичну літературу та джерела, енциклопедичні та довідкові видання;
- користуватися історичними і політичними картами та схемами;
- аналізувати історичні події, явища і процеси, пояснювати їх сутність, аргументувати свою точку зору науковими положеннями;
- об'єктивно, виважено оцінювати роль осіб, суспільних груп та народних мас в історичному процесі, подіях і явищах всесвітньої історії;
- виступати з доповідями за визначеними питаннями теми семінарського заняття;
- слухати і сприймати відповіді студентів з питань, що обговорюються, тактовно оцінювати і доцільно доповнювати;
- робити висновки і узагальнення із вивченої проблеми;
- відповідати на питання з навчальної дисципліни усно, письмово (за програмою тестової перевірки).

Програма вивчення «Історія Росії та СРСР» складається з **вісім змістових модулів**:

1. Передісторія і становлення Московської держави.
2. Московська держава у XVI - XVII ст.
3. Російська імперія у XVIII ст.
4. Росія в першій половині XIX ст.
5. Росія в епоху «великих реформ».
6. Росія на шляху модернізації та індустріалізації.
7. Формування і розвиток радянської системи. Радянсько-німецька війна.
8. СРСР наприкінці 40-х – на початку 90-х рр. XX століття. Пострадянська Росія.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі. Нормативна навчальна дисципліна «Історія Росії та СРСР» є складовою циклу професійної підготовки фахівців освітнього рівня бакалавр спеціальності «Середня освіта. Історія».

Передумови для вивчення дисципліни. Навчальний курс «Історія Росії та СРСР» визначається як важлива складова історичної освіти. Він змістовно пов'язана з навчальними курсами «Вступ до фаху», «Історія України», «Історія Середні віків», «Історія української культури».

Результати навчання.

Результатом вивчення дисципліни є набуття здобувачами вищої освіти компетентностей, спрямованих на володіння знаннями та застосування вмінь, практичних навичок, професійних, світоглядних, морально-етичних якостей:

- здатність до збору, обробки, збереження, продукування, передачі й аналізу професійно-важливої інформації з різних джерел;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Аналізувати, узагальнювати, пояснювати факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції;
- критичність та самокритичність. Думати науковими термінами, формулювати задачі, збирати дані, аналізувати їх, виправляти помилки та пропонувати рішення проблеми;
- володіти базовими загальними знаннями з історії, а саме: знати історичні події та світову хронологію;
- знати понятійний апарат історичної науки, теоретичні засади та основні пізнавальні підходи і методи, провідні напрями сучасної історичної науки;
- розуміти, здобувати, критично аналізувати та використовувати базову історичну інформацію;

- використовувати інформаційно-пошукові навички для послідовної наукової розробки питань світової та вітчизняної історії, здатність формувати цю інформацію критично в обґрунтовану розповідь;
- здатність пояснювати причини і наслідки сторичних подій, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язаних із геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища;
- здатність критично аналізувати, порівнювати й оцінювати історичні джерела, виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (електронних, письмових, архівних та усних) згідно професійними завданням, передусім, формуючи цю інформацію в обґрунтовану розповідь чи пояснення;
- здатність застосовувати знання історичного змісту та професійні вміння, методи та засоби викладання історії у професійній діяльності фахівця середніх закладів освіти.

Модуль – це завершена частина освітньо-професійної програми навчальної дисципліни, що реалізується відповідними формами організації навчального процесу. Таким модулем є розділ програми навчальної дисципліни. Кожен модуль складається з **функціональних модулів**: змістовий теоретичний та практичний модуль – аудиторна робота (лекції та семінарські заняття за відповідними темами), модуль самостійної роботи, модуль індивідуальної роботи викладача зі студентами, контрольно-оцінювальний модуль.

Змістовний **теоретичний** модуль – це виклад змісту навчальної дисципліни у формі лекцій.

Змістовний **практичний** модуль – це проведення семінарських та практичних занять.

Модуль **самостійної роботи** студентів – це самостійне виконання студентами системи завдань, які спрямовані на поглиблене вивчення змісту матеріалу відповідної теми навчальної дисципліни.

Модуль **індивідуальної роботи** студентів з викладачем – це система консультацій та індивідуальної роботи викладача, яка спрямована на надання науково-методичної допомоги студентам при виконанні ними завдань самостійної роботи, а також перевірка й оцінка виконаних ними завдань.

Контрольно-оцінювальний модуль – це організація контролю за вивченням навчальної дисципліни. Вона передбачає підбиття підсумків рейтингових оцінок успішності студента за практичний модуль, модуль самостійної роботи, модуль індивідуальної роботи з викладачем й підсумковий тестовий контроль знань за змістом програми модуля, встановлення рейтингу студента за вивчення кожного модуля та проведення підсумкового рейтингу успішності при вивченні дисципліни.

Рейтинг – це комплексний показник успішності студента при вивченні дисципліни. Навчальні досягнення студента оцінюються кількісно – у балах. Це числовий показник якості його роботи порівняно з максимальною можливою кількістю балів та з успіхами однокурсників.

Форма контролю – екзамен, у 2-му семестрі.

Алгоритм дії цієї системи при вивченні курсу «Історія Росії та СРСР» такий:

Рейтингова оцінка за опанування студентом програмового змісту курсу «Історія Росії та СРСР» встановлюється за 2-а семестри сумою балів за всі модулі.

При вивченні кожного модуля програми навчальної дисципліни, відповідною кількістю балів оцінюється виконання студентом завдань змістовного практичного модуля, модуля самостійної роботи студентів та модуля індивідуальної роботи студента з викладачем, виконання тесту.

Максимальна сума балів за вивчення всієї дисципліни – 100 балів (50 б. (у середньому) студенти отримують за виконання завдань протягом двох семестрів та 50 б. – за складання екзамену).

Модуль 1: «Історія Росії» – 50 балів (перший семестр).

Модуль 2: «Історія СРСР» – 50 балів (другий семестр).

При встановленні допуску до екзамену підраховується середньо арифметичний бал за 2-ва модуля.

Екзамен – 50 балів.

Загальний обсяг годин для вивчення навчальної дисципліни «Історії Росії та СРСР» протягом двох семестрів складає 240 годин / 8 кредити ECTS.

Змістовий теоретичний та практичний модуль складають 33% від загальної кількості годин, 67% – самостійна робота студентів.

3. Програма навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1. ІСТОРІЯ РОСІЇ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПЕРЕДІСТОРІЯ І СТАНОВЛЕННЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Тема 1. Вступ до курсу. Історія Росії як наука та навчальний предмет

Мета, завдання курсу, його місце у процесі історичного пізнання. Методи сучасної історичної науки. Формацийний і цивілізаційний підходи до вивчення історії. Джерельна база. Видатні дослідники історії Росії.

Понятійний апарат курсу. Періодизація історії Росії.

Тема 2. Землі Північно-Східної та Північної Русі в середині XII – 30-х рр. XIII ст.

Міста-держави Київської Русі. Старіше місто та пригороди. Віче – основний орган самоврядування міських жителів. Князь. Бояри. Дружина. Волосне ополчення. Християнська церква. Конфлікти між старішими містами та пригородами. Розпад міст-держав на більш дрібні.

Соціально-економічні відносини. Комплексний розвиток землеробства, тваринництва і різноманітних промислів. Проблема характеру землеволодіння в домонгольський період. Общинна власність на землю. Вотчина. Залежне населення. Архаїчні риси в соціальних відносинах.

Розпад Київської держави. Відособлення земель і князівств-волостей. Ростово-Суздальська земля. *Юрій Довгорукий. Андрій Боголюбський. Всеволод Велике Гніздо.* Волосне дробіння Ростово-Суздальської землі. Новгородська республіка. Суверенність новгородської міської общини. Липицька битва.

Тема 3. Київський культурний спадок і землі Північної та Північно-Східної Русі

Культура як соціальне явище, її структура і форми.

Особливості культури князівств.

Писемність і освіта.

Усна народна творчість і становлення давньоруської літератури. Закляття, календарні обрядові пісні, билини, прислів'я, приказки, загадки. Вплив літератури, створеної в південних князівствах Русі.

Архітектура. Дерев'яне зодчество. Хрестово-купольний тип храму. Володимиро-Суздальське зодчество. Архітектура Новгорода і Пскова.

Образотворче мистецтво. Фреска. Мозаїка. Ікона. Книжкова мініатюра.

Декоративно-прикладне мистецтво.

Музика.

Тема 4. Боротьба Північної і Північно-Східної Русі із сусідніми країнами. Монгольська навала

Русь і шведи в XII – XIII ст. Битва на Неві. *Олександр Невський.*

Наступ німецьких лицарів на Схід. Льодове побоїще.

Монголо-татарська навала. Монголи, їх суспільний лад і військова організація. Походи монголо-татар. Утворення Монгольської імперії. Битва на Калці. Походи *Батия* на Русь. Утворення Золотої Орди. Встановлення монгольського іґа на Русі.

Тема 5. Становлення Московської держави.

Боротьба проти ординського іґа

Територія і населення в XIV – XVI ст.

Соціально-економічний і політичний розвиток Північно-Східної Русі у другій половині XIII – першій половині XV ст. Зростання великого землеволодіння. Вотчина. Церковне землеволодіння. Перехід монастирів до “загальножиттєвого статуту”. Чорносошні і приватновласницькі селяни. Форми експлуатації селян.

Політичний розвиток. “Таємниця” піднесення Москви. Посилення Московського князівства. Суперництво Москви і Твері. Московські князі: *Данило Олександрович, Юрій Данилович, Іван Калита, Симеон Гордий, Іван Красний, Дмитро Донський.* Куликовська битва. *Василь I. Нашестя Тимура. Василь II Темний.* Феодальна війна. *Юрій Дмитрович* і його сини: *Василь Косий, Дмитро Шем’яка, Дмитро Красний.* Підсумки війни. Церква у другій половині XIII – XV ст. *Іван III.* Приєднання до Москви Новгород, Твері і Чернігово-Сіверської землі. Падіння ординського іґа. Візантійський спадок.

Зміни в соціально-економічному житті наприкінці XV – на початку XVI ст. Поміщики. Дві форми великого землеволодіння: вотчинна та помісна. Збільшення земельного фонду великих князів. Скорочення фонду чорних земель у центральних районах країни. Переходи селян. Рабство. Ремесло і торгівля. Місто в Московській державі. “Тяглове” і “нетяглове” населення міст. “Кращі”, “середні” та “молодші” люди. Аграрний характер міст.

Великокнязівська влада і початок формування бюрократичного апарату у другій половині XV – початку XVI ст.

Складання загальнодержавних органів управління і особливої форми державності. Тенденції деспотизму. Боярська дума. Організація війська. Судебник 1497 р. – перший звід законів Московської держави. Адміністративний поділ і місцеве управління. Намісники і воєводи. Службові князі. Удільні князі. Повіти, стани і волості. Кормління. Міські прикажчики.

Церква і держава. Флорентійська унія. Митрополит *Ісидор.* Початок автокефалії московської церкви. Єресі стригольників і жидовствующих. *Й. Волоцький* та “осіфляни”. *Н. Сорський* і “нестяжатели”.

Тема 6. Культура і побут Північно-Східної Русі – Московії другої половини XIV – XV ст.

Особливості розвитку культури.

Література і усна народна творчість.

Літописання. Московське літописання. Троїцький літопис. Московський літописний звід. Історичні повісті. Агіографічна література. *П. Логофет* і *Є. Премудрий.* Ходіння. *А. Нікітін*

Архітектура і мистецтво. Зодчество Твері, Новгород і Пскова. Цивільне і культове будівництво. Московський Кремль. Успенський собор. *А. Фьорованті.* Живопис. Новгородська, псковська і московська іконописні школи. Авторський стиль. *Ф. Грек, А. Рубльов, Діонісій.*

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. МОСКОВСЬКА ДЕРЖАВА У XVI - XVII СТ.

Тема 7. Московська держава в XVI ст.

Політичний розвиток у 20 – середині 40-х рр. XVI ст. *Василь III.* Династична криза. Правління *Олени Глинської* та бояр. Початок губної реформи. Губні старости. Державний і політичний лад. Початок формування станово-представницької держави. Грошова реформа.

Початок правління Івана IV. Вінчання на царство. Повстання москвичів проти

Глинських. Обрана Рада. Реформи центральних і місцевих органів влади. Початок діяльності земських соборів. Судебник 1550 р. Скасування намісницького управління. Завершення губної реформи. Земська реформа. Створення найважливіших приказів. Реформи в соціально-економічній сфері. Заходи із забезпечення землею дворян. “Уложення про службу”. Військові перетворення. Стоглавий собор 1551 р. Доля реформ 50-х років XVI ст.

Опричина. Земщина. Митрополит *Пилип*. Оцінка опричини в працях російських і радянських істориків.

Експансія Московського царства на Схід і Захід. Завоювання Казанського і Астраханського ханств. Стосунки з Кримським ханством. Завоювання Сибірського ханства. *Єрмак Тимофійович*. Колонізація Сибіру. Лівонська війна. Питання про Юрійівську данину. Перемоги Московського війська на початку війни. Вступ у війну проти Московії Польщі і Швеції. Ям-Запольське та Плюсське перемир'я.

Тема 8. Культура Московії в XVI столітті

Особливості культури на порозі Нового часу.

Грамотність і освіта. Початок книгодрукування. *І. Федоров і П. Мстиславець*.

Література. Літописання. Історичні повісті. Розвиток публіцистики. Ігумен *Філофей*. Формулювання тези “Москва – Третій Рим”. *А. Курбський*. Церковна література. “Четв'ї Мінеї”.

Архітектура. Завершення будівництва ансамблю Московського Кремля. Виникнення шатрового стилю. Покровський собор (Храм Василя Блаженного). Підйом фортифікаційного будівництва.

Образотворче мистецтво. Іконопис. *Діонісій*.

Тема 9. Московське царство в період Смути

Правління Б. Годунова і початок Смути. Заснування Московського патріархату. Господарська криза. Загострення соціальних протиріч. Династична криза. Повстання *Хлопка*. Оцінка Смути в російській, радянській і пострадянській історичній літературі.

Лжедмитрій I. Підтримка його польськими магнатами (прихована інтервенція). *М. Мнішек*.

Правління В. Шуйського. Повстання *І. Болотникова*. “Тушинський вор”. Патріарх *Філарет*. Союз Московського уряду зі Швецією. Початок шведської інтервенції. *М. Скопін-Шуйський*. Претензії *Сигізмунда III* на московський престол. Початок відкритої польсько-литовської інтервенції.

“Семибоярщина”. *Ф. Мстиславський*. Призвання московським боярством королевича *Владислава* на московський престол. Гетьман *Гонсевський*.

Завершення Смути. Перше і друге земське ополчення і визволення Москви. Патріарх *Гермоген*. *П. Ляпунов*. *К. Мінін та Д. Пожарський*. Земський собор 1613. Обрання *М. Романова*. Столбовський мир. Деулінське перемир'я.

Тема 10. Московське царство при перших царях династії Романових

Проблема генезису капіталістичних відносин у Московії. Зміни в соціально-економічному житті. Подолання розрухи “смутного часу”. Посилення зв'язку землевласницького господарства з ринком. Виділення з селянського середовища “капіталістичних мужиків”. Поглиблення спеціалізації сільського господарства. Переростання ремесла в дрібнотоварне виробництво. Збільшення кількості мануфактур. Злиття земель держави в єдину економічну систему.

Внутрішня політика. Московський цар *Михайло Федорович*. Патріарх *Філарет*. Тенденції цезарепапізму. Цар *Олексій Михайлович*. Загострення соціальних протиріч. Міські повстання середини XVII ст. Соборне Уложення 1649 р. і політичний лад. Оформлення загальнодержавної системи кріпосного права. Еволюція державно-

політичного ладу. Початок формування абсолютизму. Відмирання земських соборів. Звуження місцевого самоврядування. Завершення оформлення приказної системи.

Держава і церква. Патріарх *Никон*. Гурток ревнителів древнього благочестя. Початок церковної реформи. Протопів Аввакум. Течія старообрядців. Церковний розкол. Тенденції цезарепапізму. Позбавлення Никона патріаршого сану.

Селянсько-козацька війна під проводом С. Разіна. Причини війни. Початок селянсько-козацької війни. Підйом народного руху. Поразка повстання.

Нащадки Олексія Михайловича. *Федір Олексійович*. Боротьба придворних угруповань за владу. Правління *Софії Олексіївни*.

Зовнішня політика. Смоленська війна. Полянівський мирний договір. Українська національна революція і Московське царство. Московсько-польська війна за Україну. Андрусівське перемир'я. Інкorporація української гетьманської держави до складу Московського царства. Московсько-турецька війна. Бахчисарайський мир.

Освоєння Сибіру.

Тема 11. Культура в Московському царстві в XVII ст.

Особливості культурного розвитку.

Освіта, наукові знання і книгодрукування. “Азбука” *В. Бурцева*. Слов'яно-греко-латинська академія. Газета “Куранти”.

Слов'яно-греко-латинська академія. Розвиток наукового знання переважно з практичного боку. Географічні відкриття. Експедиції з метою освоєння Сибіру *В. Пояркова*, *С. Дежньова*, *Є. Хабарова*, *В. Атласова*. Укладання географічних карт.

Література і суспільно-політична думка. Фольклор. Автобіографії. Драматургія і поезія. Демократична сатира. Публіцистика. *А. Паліцин*, *Г. Котошихін*, *С. Полоцький*. Перекладна література. Усна народна творчість.

Будівництво і архітектура. Цивільне і церковне будівництво. Царський палац у с. Коломенському. Шатровий стиль. Нарішкінське бароко. Перебудова Московського Кремля.

Живопис. Суворе регламентація тем і образів. Годуновський стиль. Строгановська школа. Посилення ознак реалізму. *С. Ушаков*. Фресковий живопис. Формування жанру портретного живопису.

Прикладне мистецтво.

Театр. Заборона вистав скоморохів. Виникнення першого придворного театру.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ У XVIII СТ.

Тема 12. Утворення Російської імперії

Початок правління Петра I. Формування характеру майбутнього реформатора. Повалення уряду царівни *Софії Олексіївни*.

Зовнішня політика. Вплив зовнішньополітичної діяльності на всі сфери внутрішнього життя. Азовські походи і “Велике посольство”. Північна війна. Поразка росіян під Нарвою. Битви під Лісною і Полтавою. Прутський похід російської армії. Перемоги російського флоту при Гангуті та Гренгамі. Ништадтський мир. Каспійський похід.

Реформи Петра I. Реформи державного апарату. Формування абсолютистської бюрократичної держави. Заснування Сенату. Скасування приказів і введення колегій. Проголошення Російської імперії. Церква і ліквідація патріаршества. Створення регулярної армії і флоту. Обласна реформа (створення губерній, провінцій і дистриктів). Реформи в економіці. Заохочення промисловості. Меркантилізм. Фінансова політика.

Зрушення в соціальній структурі. Уніфікація станів. “Табель про ранги”. Указ про єдиноспадкування. Заснування Головного магістрату. Подушний податок.

Реформи в галузі культури. Введення нового літочислення. Початок видання першої газети. Шкільні реформи. Наукові дослідження. Перетворення в побуті. Вестернізація російської культури.

Заснування Петербургу.

Соціальна боротьба. Стрілецьке повстання 1698 р. Повстання в Астрахані. Козацько-селянська війна під проводом *К. Булавина*.

“Справа царевича *Олексія*”. Статут про престолонаслідування.

Тема 13. Російська імперія у другій чверті XVII – середині XVIII ст.

Палацові перевороти. Роль гвардії в політичному житті. *О. Меншиков. Катерина I.* Верховна таємна рада. *Петро II. Анна Іоаннівна.* “Витівка” верховників. “Кондиції”. “Біронівщина”. Створення Кабінету – нового вищого державного органу. *Іоанн Антонович та Анна Леопольдівна.* Повалення *Е. Бірона. Б. Мініх, А. Остерман.*

Єлизавета Петрівна. Петро III. Насадження пруських порядків.

Зовнішня політика у другій чверті - середині XVIII ст. Союз з Австрією. Війни з Річчю Посполитою, Туреччиною та Швецією. Семирічна війна. Сепаратний мир з Пруссією.

Тема 14. Російська культура першої половини XVIII ст.

Загальна характеристика.

Громадська думка. *Ф. Прокопович, А. Кантемір, П. Шафіров.* Поняття “загального блага”. Зростання інтересу до людської особистості. Ідеї масонства.

Освіта. Петровські реформи: світський характер освіти. Запровадження обов’язкового навчання дворянських дітей. Реформа абетки. Книгодрукування. Формування системи навчальних закладів. Заснування Московського університету.

Наука і техніка. Державна політика в галузі науки. Наукові кадри. Іноземні і російські спеціалісти. Розвиток природознавчих наук: географія, геологія, картографія, етнографія, ботаніка, хімія, фізика. Техніка. Історія. Філологія.

Література. Побутова повість. Сатиричні твори. Любовна лірика. Класицизм. *В. Тредіаковський, М. Ломоносов.* Усна народна творчість.

Архітектура. Цивільне будівництво. Будівництво Петербургу. *Д. Трезині.* “Петровське бароко”. Зріле бароко. Дерев’яне зодчество. Кизький ансамбль.

Образотворче мистецтво. Жанрове розмаїття. Портрет. *І. Нікітін, А. Матвєєв.* Монументальний розпис. Стильові напрямки: бароко, рококо. Лубок.

Театр. *Ф. Волков.* Класичний балетний танець. Кріпосний театр. Музика.

Перетворення в побуті. Вестернізація російської культури.

Тема 15. Внутрішня і зовнішня політика Росії 60 – 90 – х років XVIII ст. “Освічений абсолютизм”

Реформи другої половини XVIII ст. Повалення *Петра III.* Проголошення *Катерини II* імператрицею. “Освічений абсолютизм”. Секуляризація церковних земель. “Комісія для складання нового уложення”. Реформа центральних установ. Ліквідація автономії України. Реформа місцевого управління. Поділ імперії на губернії та повіти. Міська реформа. Дворянське самоврядування. Жалувана грамота дворянству. Розширення привілеїв дворян. Соціально-економічна політика. Посилення кріпацтва.

Зовнішня політика. *М. Панин.* “Північний акорд”. Перша російсько-турецька війна. *П. Рум’янцеv, О. Суворов.* Перемоги російського війська на Ларзі, Кагулі та при Козлуджі. Чесменська битва. *Г. Спіридов.* Кучук-Кайнарджийський мир. «Польське питання». Перший, другий і третій поділи Польщі. Декларація про “збройний нейтралітет”. *О. Безбородько, Г. Потьомкін.* “Грецький проект”. Приєднання Криму до Російської імперії. Друга російсько-турецька війна. Взяття фортеці Очаков, розгром

турецьких військ при Фокшанах і Римнику. Взяття Ізмаїлу. Яський мир.

Козацько-селянська війна 1773 – 1775 рр. *О. Пугачов.*

Внутрішня і зовнішня політика за царювання Павла I. Обмеження прав дворянства. Насадження палочної дисципліни та дріб'язкової регламентації. Початок обмеження кріпацтва. Закон про престолонаслідування. Державний переворот. Вбивство Павла I.

Тема 16. Культура Росії середини – другої половини XVIII ст.

Загальна характеристика. Вплив ідей Просвітництва.

Громадська думка. *М. Новиков, О. Радищев, М. Щербатов.*

Освіта. Наука. Створення Московського університету. *І. Шувалов.* Створення Академії мистецтв. Відкриття Академії наук. Дослідження природних умов і картографування країни. *В. Берінг, С. Крашенинников, С. Челюскін, брати Д. і Х. Лантєви.*

Початок російської історичної науки. *В. Татищев, М. Ломоносов.*

Використання іноземних науковців.

Література. Класицизм. Зародження реалізму. Сентименталізм. Народна творчість.

Архітектура. Розбудова Петербургу. Бароко. *В. Растреллі.* Класицизм. *І. Старов, В. Баженов, А. Рінальді, Ю. Ельтон, Д. Кваренгі, В. Баженов.*

Скульптура. *Б. Растреллі, Ф. Шубін, М. Козловський, Е. Фальконе.*

Живопис. *А. Антропов, І. Аргунов, Ф. Рокотов, Д. Левицький, В. Боровиковський, С. Щедрін, А. Лосенко.*

Театр. *Ф. Волков.* Кріпосні театри. *П. Жемчугова, Т. Шликова.*

Музика.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. РОСІЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Тема 17. Соціально-економічний розвиток Росії в першій половині XIX ст.

Територія і населення. Адміністративний поділ. Станова структура. Дворянство. Духовенство. Купецтво. Селянство. Міщани. Козацтво. Різничинці.

Сільське господарство. Рільництво. Тваринництво. Формування центрів торговельного землеробства.

Поміщицьке господарство. Форми і розміри ренти. Сутність кризи поміщицького господарства на кріпацькій основі.

Розвиток промисловості. Зростання селянської промисловості. Промисловий відхід. Мануфактура. Початок промислового перевороту. Формування нових соціальних прошарків – робітників і промислової буржуазії.

Міста. Транспорт. Внутрішній ринок. Зовнішня торгівля.

Тема 18. Російська імперія під скіпетром Олександра I

Внутрішня політика Олександра I у 1801 – 1812 рр. Вступ *Олександра I* на престол. Негласний комітет. Селянське питання. Реформи в галузі освіти. Статут про цензуру. Реформування органів центрального управління. Проекти *М. Сперанського.*

Зовнішня політика Росії в 1801 – 1815 рр. Головні напрямки зовнішньої політики. Договір про дружбу з Англією. Антифранцузькі коаліційні війни 1805 – 1807 рр. Битви під Аустерліцем, Пултуском, Прейсіш-Ейлау та Фрідландом. Тільзитський мир. Російсько-шведська війна. Фрідріхсгамський мирний договір. Велике Князівство Фінляндське. Російсько-турецька війна. Бухарестський мирний договір. Відносини з Францією в 1808 - 1812 рр.: загострення суперечностей.

Вітчизняна війна 1812 р. Підготовка сторін і співвідношення сил. Вторгнення армії Наполеона в Росію. Відступ і об'єднання 1-ої та 2-ої російських армій у Смоленську. Призначення *М.І. Кутузова* "головнокомандувачем всіма російськими арміями". Бородінська битва. Залишення росіянами Москви. Тарутинський марш-маневр

російської армії. Залишення Наполеоном Москви. Народне ополчення, партизани. Переправа французької армії через річку Березину. Вигнання французів з території Росії. Причини розгрому Наполеона. Закордонні походи російської армії 1813-1815 рр. Початок і бойові дії антинаполеонівської кампанії 1813 р. Кампанія 1814 р. Капітуляція Парижу. Характер і підсумки двох етапів військових дій 1813-1815 рр. Віденський конгрес. Створення віденської системи.

Зовнішня політика Олександра I 1815 - 1825 рр. Росія на чолі Священного союзу. Політика підтримання віденської системи. Договір про Четверний союз. Конгрес Четверного союзу в Аахені. Росія і революції в Європі. Конгрес у Троппау і Лайбасі. Протокол про принцип інтервенції. Східне питання. Національно-визвольне повстання в Греції і Росія. Підготовка війни з Туреччиною. Розпад Священного союзу.

Внутрішня політика Олександра I в 1815 – 1825 рр. Затвердження конституції Царства Польського. Селянська реформа в Естляндії і Ліфляндії. Аракчєєвщина. Військові поселення. Чугуївське повстання. Повстання Семенівського полку. Гоніння на освіту і навчальні заклади. Смерть Олександра I. Легенди про старця Федора Кузьмича.

Тема 19. Початок визвольного руху в Росії. Декабристи

Передумови становлення декабризму. Самодержавно-кріпацький лад. Вплив війни 1812 р. та ідей європейського Просвітництва. Вплив досвіду американської і європейських революцій. Реакційна внутрішня і зовнішня політика Олександра I.

Формування революційної ідеології декабристів. Переддекабристські об'єднання. “Орден руських лицарів”. “Священна артіль”. Семенівська артіль. Організація “першого декабриста” *В. Раєвського*. Союз спасіння. Військове товариство. Союз благоденства.

Тємні товариства 1821 – 1825 рр. Південне товариство. *П. Пестель*. “Руська правда”. Північне товариство. Конституція *М. Муравйова*. Товариство об'єднаних слов'ян.

Збройні повстання декабристів. Плани заколотників. Династична криза. “Міжцарів'я”. Повстання декабристів 14 грудня 1825 р. Повстання Чернігівського полку. Розправа над декабристами. Подвиг декабристок. Значення руху декабристів.

Тема 20. Миколаївська Росія

Внутрішня політика Миколи I. “Апогей самодержавства”. Перебудова адміністративного управління. Перебудова імператорської канцелярії. III відділення. “Холерні бунти” і їх придушення. Цензурна і освітня політика. Реформи *Миколи I*. Станова реформа. Укладення Повного зібрання законів Російської імперії. Селянська реформа *П. Кисельова*. Інвентарна реформа в західних губерніях. Протекціонізм економічної політики царату. Грошова реформа.

Зовнішня політика. Основні напрямки зовнішньої політики. Східне питання. Російсько-турецька війна. Адріанопольський мирний договір. Ункяр-Іскелесійський договір. Лондонські конвенції. Боротьба з революційним рухом в Європі. Польське повстання. Придушення угорської революції.

Тема 21. Громадська думка та ідейна боротьба 30-х – 40-х рр. XIX ст.

Настрої у російському суспільстві після поразки декабристів. *П. Чаадаєв*. Гуртки кінця 20 – початку 30-х років. Брати *П. і В. Критські*, *М. Сунгуров*, *В. Белінський*, *О. Герцен*, *М. Огарьов*, *М. Станкевич*.

Охоронці. “Теорія офіційної народності”. *С. Уваров*, *М. Погодін*.

Ліберали. Слов'янофільство. *А. Хом'яков*, *І. Кирієвський*, брати *К.* та *І. Аксакови*, *Ю. Самарін*. Западники. *Т. Грабовський*, *С. Соловійов*, *К. Кавелін*, *Б. Чичерін*, *П. Чаадаєв*, *П. Анненков*, *В. Боткін*, *М. Катков*.

Революціонери. *О. Герцен, В. Белінський.* Гурток петрашевців. Перехід від дворянської революційності до різночинської.

Тема 22. Кримська війна

Виникнення війни. Плани сторін. Співвідношення сил. Місія *О. Меншикова* і початок війни.

Перший період війни. Росія проти Туреччини. Синопський бій. *П. Нахімов.* Шовіністичні настрої в російському суспільстві.

Другий період війни. Бойові дії Англії, Франції і Туреччини проти Росії. Оборона Севастополя. Бойові дії на Кавказькому фронті.

Паризький конгрес. Паризький мирний трактат. Підсумки війни. “Кримська система”.

Тема 23. Росія і Кавказ у першій половині XIX ст.

Приєднання народів Закавказзя до Росії. Кавказ – вузол міжнародних протиріч. Територіально-політичні протиріччя між Російською та Османською імперіями та Персією на зламі XVIII – XIX ст. Етапи включення народів Кавказу до складу Росії. Приєднання Грузії до Російської імперії.

Кавказ у період російсько-іранської війни (1804 - 1813). Кавказ у період російсько-турецької війни (1806 - 1812). Бухарестський (1812) і Гюлістанський (1813) мирні договори.

Закавказзя в політиці Російської імперії у 20-ті роки XIX ст. Війни з Персією (1826 - 1828) і Туреччиною (1828 - 1829). Туркманчайський мирний трактат (1828). Адріанопольський мирний договір (1829). Внутрішня політика Росії в Закавказзі.

Завоювання Російською імперією Північного Кавказу. Кавказька війна 1817 – 1864 рр. Народи Північного Кавказу в першій половині XIX ст. Політика Росії на Північному Кавказі у 1815 – 1830 рр. Складання ідеології мюридизму. Кавказька війна в 1830 – 1864 рр. *Шаміль.*

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5. РОСІЯ В ЕПОХУ “ВЕЛИКИХ РЕФОРМ”

Тема 24. Селянська реформа

Передумови і підготовка селянської реформи. Історики і політики про поняття “революційна ситуація”. Олександр II як реформатор. Поміщицькі проекти скасування кріпосного права. Підготовка селянської реформи. Демократичний підйом. Редакційні комісії. *Я. Ростовцев, М. Мілютін.* Ліберальний рух. Закордонний центр російського визвольного руху. Позиція російських революціонерів: *О. Герцена і М. Огарьова, М. Чернишевського і М. Добролюбова.* Урядовий табір напередодні скасування кріпацтва.

Скасування кріпосного права. Положення 19 лютого 1861 р. Маніфест 19 лютого 1861 р. Уставні грамоти. Тимчасовозобов’язані селяни. Градація оброку. Викуп садиби і польового наділу. Звільнення дворових селян. Положення про удільних селян. Становище державних селян. Правовий статус селянства після скасування кріпосного права. Селянське самоврядування.

Відповідь селян на реформу. Хвиля селянського протесту. Повстання у селах Кандеївка і Бездна.

Тема 25. Реформи 1863 – 1874 рр.

Земська реформа. Земські установи і виборчий процес до них. Функції земств.

Міська реформа. Органи міського самоврядування. Міський виборчий процес. Компетенція міських дум і управ.

Судова реформа. Судові установи. Окружний суд. Інститути судових слідчих і присяжних повірених. Адвокатура. Судові палати. Мирний суд. Мирний з’їзд.

Скасування тілесних покарань.

Фінансові реформи. Заснування Державного банку. Скасування системи відкупів.

Реформи в галузі народної освіти і цензури. Шкільна реформа. Університетський статут. Реформа цензури.

Військова реформа і російські збройні сили у другій половині XIX ст. *Д. Мільотін.* Скорочення терміну солдатської служби. Реорганізація системи військового управління. Новий військово-судовий статут. Реформа військово-навчальних закладів. “Устав про військову повинність”. Введення нової системи комплектування збройних сил. Переозброєння російської армії.

Тема 26. Соціально-економічний розвиток Росії в пореформений час

Аграрний сектор господарства і соціальні відносини на селі. Зміни в землеволодінні і землекористуванні. Аграрне питання в Росії на кінець XIX ст. Малоземелля селян. Створення безстанового землеволодіння. Сільська община. Соціальне розшарування пореформеного села. Поміщицьке господарство. Соціальне розшарування селянства. Пруський і американський шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.

Зростання і розміщення промисловості і транспорту. Завершення промислового перевороту. Дрібна промисловість. Велика промисловість і її розміщення. Зростання залізничної мережі та парового водного транспорту.

Торгівля. Банківська система. Іноземний капітал. Внутрішній ринок. Зовнішня торгівля. Кредитна система. Іноземний капітал і його роль в економіці Росії.

Пореформене місто.

Соціальний склад населення.

Особливості соціально-економічного розвитку Російської імперії.

Тема 27. Визвольний рух 60 – 80-х рр.

Визвольний рух 1861 – 1864 рр. Відгуки в демократичній пресі на Селянську реформу. Студентські хвилювання. Розповсюдження прокламацій. Нігілізм. “Земля і воля” 60-х рр. Ліберально-опозиційні виступи.

Польське повстання 1863 – 1864 рр. Партії “білих ” і ”червоних”. Повстання 1863 – 1864 рр. Політика царату в Польщі після придушення повстання.

Визвольний рух середини 60 – початку 80-х рр. Революційні організації і гуртки середини 60-х - початку 70-х рр. Російське народництво 70 – початку 80- рр. *М. Бакунін. П. Лавров. П. Ткачов.* “Ходіння в народ”. Друга “Земля і воля”. “Народна воля”. “Чорний переділ”.

Робітничий рух 70 – 80-х рр. “Південноросійський союз російських робітників”. “Північний союз російських робітників”. Морозівський страйк.

Ліберально-опозиційний рух на зламі 70 – 80-х рр.

Соціально-політична криза на зламі 70 – 80 рр. XIX ст.

Репресії влади. “Червоний терор”. Верховна розпорядча комісія з охорони державного порядку і громадського спокою. Диктатура *М. Лорис-Мелікова.* Проект конституції. Царевбивство 1 березня 1881 р. *Олександр III. К. Попобідоносцев.* Маніфест 29 квітня 1881 р. *М. Ігнат'єв.* “Положення про охорону”. Боротьба з крамолою. Дегаївщина. Поступки царату в галузі політики, економіки і культури. Крах теоретичної доктрини і практики революційного народництва.

Тема 28. Зовнішня політика Російської імперії в середині 50 – на початку 90-х років XIX ст.

Загальна характеристика.

Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр.

Виникнення війни. *О. Горчаков.* Перемоги Російської дипломатії 70-х рр. Російсько-німецький і австро-німецький договори 1873 р. (“Союз трьох імператорів”). Скасування

Паризького договору 1856 р. Повстання слов'ян на Балканському півострові. Плани російського царизму щодо Туреччини. Співвідношення сил між Росією та Туреччиною на 1877 р. Початок війни. Театри воєнних дій (Балкани, Кавказ). Підсумки війни. Сан-Стефанський мир. Берлінський конгрес.

Зовнішня політика 1879 – 1894 рр.

Міжнародне становище Російської імперії після Берлінського конгресу. Головний суперник на міжнародній арені – Англія. Погіршення відносин з Австро-Угорщиною і Німеччиною. Митна війна Між Росією і Німеччиною. Секретний договір Німеччини з Австро-Угорщиною про союз проти Росії 1879 р. Боротьба за прорив дипломатичної блокади. Австро-російсько-німецький договір 1881 р. (відновлення “Союзу трьох імператорів”). Російсько-англійський конфлікт 1885 р. Болгарська криза 1885 – 1887 рр. Завершення дії “Союзу 3-х імператорів”. Російсько-німецький договір про нейтралітет. Утворення Троїстого союзу Німеччини, Австро-Угорщини та Італії 1891 р. Російсько-французький союз.

Тема 29. Середня Азія у зовнішній політиці Росії у другій половині XIX ст.

Держави Середньої Азії в середині XIX ст. Російсько-середньоазіатські відносини в середині XIX ст. Урядові експедиції в Центральну Азію.

Завоювання Середньої Азії Росією (друга половина 1860 – початок 1870-х рр.). Боротьба з Кокандським Ханством. Російсько-бухарські відносини. Утворення Туркестанського генерал-губернаторства. Російсько-англійські переговори в Лондоні з афганського питання. Військові дії Росії в районі Красноводська. Російсько-бухарський договір 1873 р.

Останній етап завоювання Середньої Азії Росією (70 – 80 рр. XIX ст.). Загарбання російськими військами Хіви. Повстання в Кокандському ханстві. Законодавче оформлення панування Росії над Закаспійськими землями. Завоювання Росією туркменських племен.

Тема 30. Внутрішня політика російського самодержавства в 80 – на початку 90-х рр. XIX ст. Контрреформи

Політика лавірування. Підготовка контрреформ. Трубадури реакції (*М. Катков, В. Мецгерський*).

Зміст контрреформ. Закон про земських дільничних начальників. Нове положення про губернські і повітові земські установи. Міська контрреформа 1892 р. Обмеження незалежності суду і гласності судочинства. Цензурні утиски. Освітня і національна політика Олександра III.

Економічне зростання Російської імперії.

Тема 31. Культура Росії в XIX ст.

Освіта і наука. Демократичні журнали: “Современник”, “Русское слово”, “Дело”. Гучномовці реакції: “Московські відомості”, “Гражданин”. Заснування бібліотек і музеїв. Переслідування вчених з боку царської влади. *М. Лобачевський*. Створення неєвклідової геометрії. *М. Зінін, В Струве, І. Сеченов, Д. Менделєєв, І. Павлов, М. Карамзін, С. Соловійов, М. Костомаров, В Ключевський*.

Література. Російський літературний класицизм. *Г. Державін*. Сентименталізм. *М. Карамзін*. Початок реформи російської літературної мови. Романтизм. *В. Жуковський, О. Пушкін, М. Лермонтов, К. Рилєєв*. Закладення реалістичних основ російської літератури. *О. Грибоєдов*. Перемога реалізму в російській літературі. *О. Пушкін, М. Лермонтов, І. Крилов, М. Гоголь, І. Тургенєв, М. Некрасов, Ф. Достоевський, М. Салтиков-Щедрін, Н. Кукольник, О. Островський, Ф. Тютчев, І. Гончаров, А. Чехов, Л. Толстой, М. Чернишевський, А. Фет*. Російський символізм. *В. Брюсов, Д. Мережковський, З. Гіппіус, К. Бальмонт*.

Мистецтво. Живопис. Академічний класицизм. *Ф. Бруні, К. Брюллов.* Розвиток реалізму у живописі. *О. Кипренський, О. Іванов, І. Айвазовський, П. Федотов, О. Саврасов.* Передвижники. *І. Крамської, В. Перов, В. Маковський, М. Ярошенко, В. Верещагін, І. Левітан, Ф. Васильєв, А. Куїнджі, В. Васнецов, В. Серов, В. Сурков, І. Рєпін.* Імпресіонізм. *К. Коровін, І. Грабар.* Символізм. *М. Врубель.*

Скульптура. *І. Мартос, М. Козловський, П. Клодт, М. Антокольський, М. Микешин, О. Опєкушин, П. Трубецької, П. Третьяков.*

Архітектура. *А. Вороніхін, А. Захаров, А. Монферран, К. Россі, К. Тон.*

Театр. *Н. Кукольник, В. Каратигін, П. Мочалов, М. Щепкін, П. Садовський, М. Єрмолова, К. Варламов.*

Музика. *М. Глінка, О. Даргомижський.* “Могуча кучка”. *М. Мусорський, О. Бородін, М. Римський-Корсаков, М. Балакірєв, Ц. Кюї, П. Чайковський, Ф. Шалєпін, О. Серов, С. Рахманінов, О. Глазунов.* Національна школа співаків-акторів. *Ф. Шалєпін, Л. Собінов, А. Нежданова.*

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6. РОСІЯ НА ШЛЯХУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Тема 32. Російська імперія на зламі XIX – XX ст.

Соціально-економічний розвиток. Три моделі (ешелони) світового капіталістичного розвитку. Капіталістична еволюція Росії наприкінці XIX – на початку XX ст. (проблеми і протиріччя). Російська промисловість. Монополістичні об’єднання у промисловості. Банки і промисловість. Формування фінансового капіталу. Іноземні капітали в Росії. Експорт російських капіталів. Аграрний лад. Соціальна структура Росії.

Внутрішня політика самодержавства на зламі XIX – XX ст. *Микола II* та його оточення. Фінансова політика. *С. Вімпе.* Промислова і торговельна політика. Соціальна політика. Дворянське питання. Селянське питання. Робітниче питання. “Поліцейський соціалізм”. *Г. Гапон.* Національне питання.

Тема 33. Зовнішня політика Російської імперії на зламі XIX – XX ст.

Особливості міжнародної ситуації. Нова якість зовнішньої політики найбільших промислових країн. Поняття “імперіалізм”.

Політика Росії в Західній Європі, на Балканах і Близькому Сході. Російсько-французький союз. Близькосхідна криза. Російсько-австрійська угода.

Далекосхідна політика Росії. Імперські амбіції Росії щодо присутності на Далекому Сході. Початок Російсько-японського суперництва. Назрівання війни. Російсько-китайський договір 1896 р. Будівництво КСЖД. Оренда Порт-Артуру.

Російсько-японська війна. Безобразівська кліка. Японський ультиматум щодо виключного права на Корею та Маньчжурію. Плани сторін. Початок війни. Морські бої у Порт-Артура і Чемульпо (січень – травень 1904 р. Битви на суходолі (квітень – жовтень 1904 р.). Оборона Порт-Артуру. Операції в Маньчжурії. Мукденська битва. Цусимська битва. Портсмутський мир. Підсумки війни.

Тема 34. Революція 1905 – 1907 рр. у Росії

Передумови революції. Визвольний рух 1890 – початку 1900-х рр. Промисловий пролетаріат. Страйковий рух. Селянський рух. Виникнення політичних партій. РСДРП. Більшовики. Меншовики. Легальні марксистки. Есери.

Початок революції і її розвиток у січні – грудні 1905 р. “Кривава неділя”. Характер революції та її рушійні сили. Активізація діяльності політичних партій. Страйкова боротьба. Всеросійський політичний страйк. Створення рад робітничих депутатів. Селянський рух. Повстання проти влади у збройних силах імперії. Всеросійський політичний страйк. Маневри царату в умовах розгортання революційної боротьби.

Маніфест 17 жовтня 1905 р. Збройні повстання в Москві та інших містах. Закони про Державну думу, Державну раду та про пресу.

Відступ революції. Спад страйкового руху. Нова хвиля селянського руху. Зрив скликання “Булігінської думи”. I та II Державні думи. Повстання в Свеаборгу, Кронштадті та Ревелі. Національно-визвольний рух.

Основні політичні партії та їх програми. РСДРП. Партія есерів. Народні соціалісти. Конституційно-демократична партія (кадети). Октябристи. “Партія мирного оновлення”. “Партія прогресистів”. “Союз російського народу”. “Російський народний союз Михаїла Архангела”.

Поразка революції. Державний переворот 3 червня 1907 р. Значення революції 1905 – 1907 рр.

Тема 35. Третьочервнева монархія (1907 - 1914)

Третьочервнева політична система. П.Столипін. Розкладка політичних сил. III Державна дума. П. Столипін і державна рада.

Наведення порядку. Репресивні заходи. Спад страйкового і селянського руху. Революційний і громадський рух. Викриття *Азефа*. Ліквідатори та одзовісти в соціал-демократії. Богобудівництво. Збірка статей “Віхи”.

Реформи П. Столипіна. Загальний напрямок реформаторської діяльності П. Столипіна. Урядовий курс на зруйнування селянської общини. Діяльність Селянського поземельного банку. Переселенський селянський рух.

Розкладення третьочервневої політичної системи. Боротьба навколо столипінської програми реформ. Суперечки в урядовому таборі щодо внутрішньополітичного курсу. Проект реформи місцевого управління і самоврядування. Вбивство П. Столипіна. Підсумки його правління. IV Державна дума. Пожвавлення революційного руху. Зростання робітничого руху. Посилення національного руху.

Тема 36. Зовнішня політика Російської імперії 1905 – 1914 р.

Нові умови формування зовнішньополітичного курсу. Росія і великі держави. Проблема орієнтації Росії на міжнародній арені після війни з Японією. Посилення напруженості в російсько-англійських відносинах. Бйоркський союзний договір з Німеччиною і відмова від нього. Суперечки з приводу зовнішньополітичної орієнтації.

Зовнішньополітична програма О. Ізвольського. Зближення з Англією. Складання “Антанти”. Зближення з Японією. Балканське питання. Боснійська криза. “Дипломатична Цусіма”.

Міністерство С. Сазонова. Потсдамська угода Росії і Німеччини. I і II Балканські війни. Політика в Азії. Близькосхідна політика. Далекосхідний напрямок. Відносини з Китаєм.

Тема 37. Російська імперія у Першій світовій війні (1914 - 1916)

Виникнення війни. Підготовка до війни. Укріплення Антанти. Військові плани Росії і її ворогів.

Початок війни. Замах у Сараєво. Австрійський ультиматум і початок війни.

Хід військових дій. Збройні сили Росії. Плани війни. Наступи у Східній Пруссії і Галичині. Варшавсько-Івангородська і Лодзинська операції. Війна з Туреччиною. Підсумки військових дій 1914 р. Поразки 1915 р. Брусилівський прорив. Війна на Кавказі. Підсумки 1916 р.

Економіка Росії в період війни. Криза постачання армії. Мілітаризація промисловості. Нові форми організації промисловості. Сільське господарство. Продрозкладка.

Внутріполітичний розвиток Росії під час війни. Підтримка уряду в усіх прошарках російського суспільства на початку війни. Політична ситуація 1915 р. Громадський рух.

Політичні партії і Прогресивний блок. Зростання антиурядових настроїв у 1916 р. Міністерська чехарда.

Лютнева демократична революція. Повалення самодержавства.

Тема 38. Культура Росії наприкінці XIX – на початку XX ст.

Освіта. Наука. П. Лебедєв, М. Жуковський, К. Ціолковський, К. Тімірязєв, А. Попов, І. Сікорський, В. Обручев, Г. Сєдов.

Філософська думка. М. Бердяєв, В. Розанов, Є. Трубецькой, П. Флоренський. С. Франк. Збірка "Віхи". Соціологія. П. Сорокін.

Економічна думка. М. Туган-Барановський.

Російські історики. О. Шахматов, М. Павлов-Сільванський, О. Лаппо-Данилевський, П. Мілюков, Є. Тарле, Д. Петрушевський, С. Жебельов.

Література. Л. Толстой, А. Чехов, В. Короленко, О. Горький, І. Бунін, О. Купрін, К. Бальмонт, З. Гіппіус, Д. Мережковський, Ф. Сологуб, В. Брюсов, О. Блок, М. Гумільов.

Театр. К. Станіславський, В. Немирович-Данченко, В. Качалов, І. Москвін. Л. Леонідов, О. Книпер, М. Єрмолова, О. Южин, В. Комісаржевська, Ф. Шаляпін

Музика. М. Римський-Корсаков, О. Глазунов, С. Рахманінов, О. Скрябін, М. Балакірев.

Балет. А. Павлова, С. Дягілев.

Живопис. В. Васнецов, І. Рєпін, В. Сурков, В. Поленов, В. Сєров, М. Рєрїх, В. Верещагін.

Модерністська течія. О. Бенуа, М. Врубель, В. Кандинський, К. Малевич.

Скульптура. А. Голубкіна, П. Трубецькой, С. Коньонков.

Меценатство.

МОДУЛЬ 2. ІСТОРІЯ СРСР

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7. ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ. РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКА ВІЙНА

Тема 1. Велика Російська революція.

Початок становлення комуністичного тоталітаризму

Лютнева революція. Альтернативи розвитку Росії після Лютого. Тимчасовий уряд і Петроградській Рада. Соціально-економічна політика нової влади. Кризи влади. Заколот Корнілова та його вплив на розвиток подій у країні. Підготовка і здійснення більшовиками збройного повстання у Петрограді: причини перемоги. Жовтнева Революція 1917г. Економічна програма більшовиків. Початок формування однопартійної політичної системи. Громадянська війна і інтервенція: причини, результати і наслідки.

Політичні, соціальні, економічні витоки і передумови формування радянського ладу. Структура режиму влади.

Тема 2. Нова економічна політика

Політична криза початку 1920-х рр. Перехід від “воєнний комунізму” до непу. Соціально-економічний розвиток країни в 20-е рр. Селянські повстання проти більшовицького режиму. Повстання моряків Кронштадта. Запровадження нової економічної політики. Перші наслідки НЕПу.

Тема 3. Сталінська модернізація СРСР. Політична система сталінізму.

Формування однопартійного політичного режиму. Утворення СРСР. Конституція 1924 р. Втрата суверенітету союзними республіками.

Загострення внутрішньопартійної боротьби напередодні і після смерті В.І. Леніна. Поразка опозиції Сталіну. Відхід від основних принципів НЕПу. Формування адміністративно-командної системи.

Зміни в політичному курсі керівництва СРСР у 1927 р. Утвердження ідеології і практики авторитаризму. Культ особи Сталіна. Сталінський «стрибок» в індустріалізацію країни. Насильницька колективізація сільського господарства та особливості її здійснення в різних регіонах країни. Конституція 1936 р. Політична система сталінізму. Політичні процеси. Масові репресії. «ГУЛАГ».

Культурне життя країни в 1920-е рр.

Тема 4. Зовнішня політика СРСР в 20 – 30-ті рр. ХХ ст.

Міжнародне становище Радянської Росії в 20-х роках. Зовнішня політика сталінського керівництва у 30-ті роки. Англо-франко-радянські переговори, їх хід та наслідки. Радянсько-німецькі домовленості. Укладення пакту Молотова-Ріббентропа. Радянсько-фінська війна. Приєднання країн Балтії і Бессарабії та Північної Буковини до СРСР.

Тема 5. СРСР напередодні і на першому етапі другої світової війни.

Сучасні спори про міжнародну кризу 1939–1941 рр. СРСР напередодні і в початковий період другої світової війни. Причини Великої Вітчизняної війни в сучасній науковій літературі та публіцистиці. Реалізація радянсько-німецьких домовленостей 1939 р. Форсована підготовка СРСР до війни.

Тема 6. Напад нацистської Німеччини та її союзників на СРСР. Хід війни на радянсько-німецькому фронті влітку - восени 1941 р.

Напад гітлерівської Німеччини на СРСР. Мобілізація сил на відсіч ворога. Велика Вітчизняна війна. Поразки радянських військ у Білорусії, Прибалтиці, Україні, їх причини. Битва під Москвою. Утворення антигітлерівської коаліції.

Тема 7. Хід війни у 1941 – взимку 1943 р. СРСР на завершальному етапі другої світової війни.

Розгром німецьких військ під Москвою. Сталінградська битва. Битва на Курській дузі. Корінний перелом у ході війни. Битва за Дніпро. Наступ союзників на Західному фронті. Тегеранська конференція.

Основні цілі окупаційної політики агресорів. Форми окупаційного режиму. Гітлерівські концтабори та табори смерті. Виникнення і розгортання руху Опору, його керівники. Партизанський рух в окупованих районах СРСР.

Вирішальний наступ радянських військ у 1944 р. Звільнення території СРСР від німецьких окупантів. Відкриття другого фронту. Кримська конференція. Беззастережна капітуляція Німеччини та її союзників. Потсдамська конференція. Заснування ООН.

Радянська-японська війна. Підсумки і ціна перемоги СРСР у другій світовій війні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 8. СРСР НАПРИКІНЦІ 40-Х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. XX СТОЛІТТЯ. ПОСТРАДЯНСЬКА РОСІЯ

Тема 8. Сутінки сталінізму. СРСР у 1945 – 1953 рр.

Відбудова народного господарства. Соціальна і фінансова політика. Репресії проти радянських людей. Примусове переселення народів країни. Політична ситуація в СРСР в останній період сталінізму. Проблеми розвитку науки, техніки, культури. “Ждановщина”. Зовнішня політика.

Тема 9. СРСР в роки хрущовської “відлиги”.

Зміни в суспільному житті після смерті Й. Сталіна. Перші кроки десталінізації суспільного життя. Пошуки шляхів удосконалення партійного й державного управління. Реформи в промисловості, сільському господарстві, управлінні народним господарством, соціальній політиці. Розвиток науки і культури. М.Хрущов. Підсумки розвитку країни в період “відлиги”.

Тема 10. СРСР в роки “безруху”.

Економічний і соціальний розвиток країни. Спроби застосування економічних методів господарювання. Політична система неосталінізму. Л. Брежнев. Наростання кризових явищ у країні. Зовнішня політика. Духовне життя країни. Дисидентство.

П'ятнадцять місяців Андропова. Тринадцять місяців К. Черненко.

Тема 11. СРСР в роки “перебудови”. Крах комуністичного тоталітаризму.

Політичні, соціально-економічні та національно-державні проблеми. Духовне життя. М. Горбачов. Зовнішня політика. Тенденції до суверенітету республік. Міжнародні конфлікти. Спроба державного перевороту в серпні 1991 р.

Тема 12. Російська федерація в пострадянський період.

Співдружність незалежних держав (СНД). Відставка М.С. Горбачова. Розпад СРСР та його причини. Соціально-економічне й політичне становище держав, що утворилися внаслідок розпаду СРСР. Збройні локальні конфлікти. Глибока фінансово-економічна криза Росії. Спроби економічних реформ. Загострення боротьби демократії

та реакції. Політична криза 1993 р. Зовнішня політика. Відносини з Україною. Президентство в Росії Б. Єльцина. Утворення російсько-білоруського союзу. Президентство в Росії В. Путіна.

Тема 13. Нові незалежні держави: початок самостійного життя.

Білорусь. Соціально-економічний та політичний розвиток. Зовнішня політика. Відношення Заходу до діючого режиму. Стосунки Білорусі з Україною.

Молдова. Соціально-економічний та політичний розвиток. Придністровський конфлікт. Стосунки Молдови з Україною.

Країни Балтії: Литва, Латвія, Естонія. Соціально-економічний та політичний розвиток. Основні зовнішньополітичні пріоритети держави. Стосунки країн Балтії з Україною.

Країни Закавказзя: Азербайджан, Вірменія, Грузія. Соціально-економічний та політичний розвиток. Зовнішньополітичний курс країн Закавказзя. Карабаський конфлікт. Стосунки країн Закавказзя з Україною.

Країни Центральної Азії: Казахстан, Киргизія, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан. Соціально-економічний та політичний розвиток. Зовнішньополітичний курс країн Центральної Азії. Відносини з Україною.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср.		л	п	лаб	інд	ср.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Історія Росії												
Змістовий модуль 1.												
Передісторія і становлення Московської держави												
Тема 1. Вступ до курсу	6	1	–	–	1	4	3	1	–	–	1	1
Тема 2. Землі Північно-Східної та Північної Русі в середині XII – середині XIII ст.	5	1	2	–	–	2	4	1	2	–	–	1
Тема 3. Культура князівств Північної та Північно-Східної Русі	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 4. Боротьба Північної і Північно-Східної Русі із сусідніми країнами. Монголо-татарська навала	3	1	–	–	–	2	5	1	–	–	–	4
Тема 5. Становлення Московської держави. Боротьба проти ординського ярма	5	1	2	–	–	2	4	1	2	–	–	1
Тема 6. Культура і побут Північно-Східної Русі/Московії другої половини XIV – XV ст.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Разом за ЗМ 1	23	4	4	–	1	14	20	4	4	–	1	11
Змістовий модуль 2. Московська держава у XVI - XVII ст.												
Тема 7. Московська держава в XVI столітті	3	1	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Тема 8. Культура Московії в XVI столітті	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 9. Московське царство в період Смути	5	1	2	–	–	2	6	–	2	–	–	4
Тема 10. Московське царство за перших царях династії Романових	3	1	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Тема 11. Культура Московії в XVII ст.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Разом за ЗМ 2	15	3	2	–	–	10	18	–	2	–	–	16
Змістовий модуль 3. Російська імперія у XVIII ст.												
Тема 12. Утворення Російської імперії	3	1	–	–	–	2	4	1	–	–	–	3

Тема 13. Російська імперія у II чверті XVIII – середині XVIII ст. Палацові перевороти	5	1	2	–	–	2	4	1	–	–	–	3
Тема 14. Російська культура першої половини XVIII ст.	2	–	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Тема 15. Внутрішня і зовнішня політика Росії 60 – 90 – х років XVIII ст. “Освічений абсолютизм”	5	1	–	–	–	4	4	1	–	–	–	3
Тема 16. Культура Росії середини – II половини XVIII ст.	2	–	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Разом за ЗМЗ	17	3	2	–	–	12	20	3	–	–	–	17
Змістовий модуль 4. Росія в першій половині XIX ст.												
Тема 17. Соціально-економічний розвиток Росії в першій половині XIX ст.	3	1	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Тема 18. Російська імперія під скіпетром Олександра I	5	1	2	–	–	2	4	1	–	–	–	3
Тема 19. Початок визвольного руху в Росії. Декабристи	3	1	–	–	–	2	4	1	–	–	–	3
Тема 20. Миколаївська Росія	5	1	2	–	–	2	4	1	–	–	–	3
Тема 21. Громадська думка та ідейна боротьба 30-х – 40-х рр. XIX ст.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 22. Кримська війна	3	1	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Тема 23. Росія і Кавказ у першій половині XIX ст.	0	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	2
Разом за ЗМ4	21	5	4	–	–	12	24	3	–	–	–	21
Змістовий модуль 5. Росія в епоху “великих реформ”												
Тема 24. Селянська реформа	5	1	2	–	–	2	4	1	2	–	–	1
Тема 25. Реформи 1863 – 1874 рр.	5	1	2	–	–	2	4	1	2	–	–	1
Тема 28. Соціально-економічний розвиток Росії в пореформений час	3	1	–	–	–	2	4	1	–	–	–	3
Тема 26. Визвольний рух 60 – 80-х рр.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 27. Зовнішня політика Російської імперії в середині 50 – на початку 90-х років XIX ст.	3	1	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 28. Середня Азія у зовнішній політиці Росії у другій половині XIX ст.	3	1	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 29. Внутрішня політика російського самодержавства в 80 – на початку 90-х рр. XIX ст. Контрреформи	3	1	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2

Тема 30. Культура Росії в XIX ст.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Разом за ЗМ 5	26	6	4	–	–	16	22	3	4	–	–	15
Змістовний модуль 6. Росія на шляху модернізації та індустріалізації												
Тема 31. Російська імперія на зламі XIX – XX ст.	3	1	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 32. Революція 1905 – 1907 рр. у Росії	3	1	–	–	–	2	4	–	–	–	–	4
Тема 33. Третьочервнева монархія	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 34. Зовнішня політика Російської імперії 1894 – 1914 р.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Тема 35. Російська імперія у Першій світовій війні (1914 - 1916)	6	1	–	–	–	5	4	1	–	–	–	3
Тема 36. Культура Росії наприкінці XIX – на початку XX ст.	2	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
Разом за ЗМ 6	18	3	–	–	–	15	16	1	0	0	0	15
Разом за I семестр	120	24	16	–	1	79	120	14	10	0	1	95
Модуль 2. Історія СРСР												
Змістовий модуль 7.												
Формування і розвиток радянської системи. Радянсько-німецька війна												
Тема 1. Велика Російська революція. Початок становлення комуністичного тоталітаризму	14	4	4	–	–	6	6	2	2	–	–	2
Тема 2. СРСР в роки нової економічної політики	12	2	2	–	–	8	12	2	2	–	–	8
Тема 3. Сталінська модернізація СРСР. Політична система сталінізму.	10	2	2	–	–	6	12	2	2	–	–	8
Тема 4. Зовнішня політика СРСР в 20 – 30-ті рр. XX ст.	8	2	–	–	–	6	10	–	–	–	–	10
Тема 5. СРСР напередодні і на першому етапі другої світової війни.	10	2	2	–	–	6	10	2	2	–	–	6
Тема 6. Напад нацистської Німеччини та її союзників на СРСР. Хід війни на радянсько-німецькому фронті влітку - восени 1941 р.	10	2	–	–	–	8	8	–	–	–	–	8
Тема 7. Хід війни у 1941 – взимку 1943 р. СРСР на завершальному етапі другої світової війни	10	2	2	–	–	6	10	2	2	–	–	6
Разом за ЗМ 7	74	16	12	–	–	46	68	10	10	–	–	48
Змістовний модуль 8. СРСР наприкінці 40-х – на початку 90-х рр. XX століття. Пострадянська Росія												
Тема 8. Сутінки сталінізму. СРСР у 1945 – 1953 рр.	6	2	–	–	–	4	10	2	–	–	–	8
Тема 9. СРСР в роки	8	2	2	–	–	4	8	2	–	–	–	6

хрущовської “відлиги”.												
Тема 10. СРСР в роки “безруху”.	8	2	2	–	–	4	6	–	–	–	–	6
Тема 11. СРСР в роки “перебудови”. Крах комуністичного тоталітаризму.	6	2	–	–	–	4	6	–	–	–	–	6
Тема 12. Російська Федерація в пострадянський період.	4	–	–	–	–	4	6	–	–	–	–	6
Тема 13. Нові незалежні держави: початок самостійного життя.	4	–	–	–	1	3	6	–	–	–	1	5
Разом за ЗМ 8	36	8	4	–	1	23	42	4	–	–	1	37
Разом за II семестр	120	24	16	–	1	79	120	14	10	–	1	95
Модуль 3												
ІНДЗ	10	–	–	–	–	–	10	–	–	–	–	–
Усього годин	240	48	32	–	2	159	240	28	20	–	2	190

5. Теми семінарських занять

I семестр (Модуль 1. Історія Росії)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Землі Північно-Східної та Північної Русі в середині XII – 30–х рр. XIII ст.	2	1
2.	Становлення Московської держави у XIV – на початку XVI ст.	2	1
3.	Московська держава за часів Івана Грозного	2	1
4.	Московська держава в епоху Смути	2	1
5.	Росія в період петровських перетворень	2	1
6.	Внутрішня політика Катерини II. “Освічений абсолютизм”	2	1
7.	Скасування кріпосного права	2	2
8.	Реформи 1863 – 1874 рр.	2	2
Усього		16	2

II семестр (Модуль 2. Історія СРСР)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Велика Російська революція	4	2
2.	Нова економічна політика - перша спроба реформування комунізму. Внутрішнє становище СРСР у 20-х рр.	2	1
3.	Соціально-економічний розвиток СРСР наприкінці 20-х – 30-ті рр. XX ст.	2	1
4.	Завершення формування тоталітарної системи в СРСР.	2	2
5.	Друга світова війна і СРСР	2	2
6.	Політичний і соціально-економічний розвиток СРСР в 1953 – 1964 рр.	2	1
7.	Вичерпання потенціалу радянської моделі суспільного розвитку (сер. 60 – сер. 80-х рр. XX ст.)	2	1
Усього		16	2

6. Самостійна робота

I семестр (Модуль 1. Історія Росії)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Культура князівств Північної та Північно-Східної Русі	2	2
2.	Культура і побут Північно-Східної Русі/Московії другої половини XIV – XV ст.	2	2
3.	Московське царство за перших царях династії Романових	6	6

4.	Культура Московії в XVII ст.	4	6
5.	Культура Росії середини – II половини XVIII ст.	2	4
6.	Зовнішня політика Російської імперії 60 – 90 років XVIII ст.	6	8
7.	Соціально-економічний розвиток Росії в пореформений час	6	8
8.	Культура Росії наприкінці XIX – на початку XX ст.	4	4
9.	Вітчизняна війна 1812 року. Закордонні походи російської армії 1813 – 1815 рр.	6	6
10.	Декабристи	6	6
11.	Антиурядові і опозиційні організації 60 – 80-х років XIX ст.	6	8
12.	“Третєчвернева” монархія в 1907 – 1914 рр.	6	8
13.	Росія і Кавказ у першій половині XIX ст.	6	6
14.	Культура Росії в XIX ст.	2	4
15.	Перша російська революція 1905 – 1907 рр.	6	8
16.	ІНДЗ	10	10
Усього		80	96

II семестр (Модуль 2. Історія СРСР)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Велика Російська революція	3	6
2.	Громадянська війна в Росії	3	6
3.	СРСР в роки нової економічної політики	8	8
4.	Сталінська модернізація СРСР. Політична система сталінізму	6	8
5.	Зовнішня політика СРСР у 20 – 30-ті рр. XX ст.	6	6
6.	СРСР у другій світовій війні	20	20
7.	Сутінки сталінізму. СРСР у 1945 – 1953 рр.	4	6
8.	СРСР в роки хрущовської “відлиги”	4	6
9.	СРСР в роки “безруху”	4	6
10.	СРСР в роки “перебудови”. Крах комуністичного тоталітаризму	4	6
11.	Нові незалежні держави: початок самостійного життя.	8	8
12.	ІНДЗ	10	10
Усього		80	96

7. Індивідуальні завдання

Теми рефератів (ІНДЗ):

1. Особа Андрія Боголюбського в історії Північно-Східної Русі.
2. Всеволод Велике Гніздо та його нащадки.
3. Русь і шведи в XII – XIII ст. Битва на Неві.
4. Наступ німецьких лицарів на Схід.
5. Монгольська навала та її вплив монгольського ярма на політичний і соціально-економічний розвиток Північно-Східної Русі.

6. Роль Дмитра Донського в історії становлення Московської держави.
7. Куликовська битва та її історичне значення.
8. Флорентійська унія. Початок автокефалії московської церкви.
9. Церковно-політичні течії та єресі в XV – XVI ст.
10. Церква в процесі становлення Московської держави.
11. Експансія Московського царства на Схід і Захід у середині – другій половині XVI ст.
12. Іван III: людина і політик.
13. Формування станово-представницької монархії в Московській державі в 30 – 50 рр. XVI ст.
14. Розвиток кріпосної залежності селян в Московській державі наприкінці XV – на початку середини XVII ст.
15. Царство терору Івана Грозного.
16. Борис Годунов: особа, політик, государ.
17. Герої і антигерої Смутного часу.
18. Московський цар Михайло Федорович.
19. Цар Олексій Михайлович.
20. Суд і судочинство в Московській державі (за «Соборним уложенням» 1649 р.).
21. Церковний розкол в Московії.
22. Боярська дума в Московії (наприкінці XV-XVII ст.).
23. Селянсько-козацька війна під проводом С. Разіна.
24. Українська національна революція й Московське царство.
25. Перетворення Московської держави на абсолютну монархію.
26. Петро I та ідея служіння державі.
27. Дипломатія Петра I.
28. Петровська “революція” в галузі культури і побуту.
29. Заколот Катерини Олексіївни і повалення Петра III.
30. Катерина II: історичний портрет
31. Історичні діячі катерининської епохи
32. Російський генералітет у антинаполеонівських війнах 1812 – 1815 рр.
33. Наполеон і його армія в російській кампанії 1812 р.
34. Подвиг жінок–декабристок.
35. Життя і доля декабристів Російський імператор Олександр II: людина і государ.
36. Міське самоврядування в Маріуполі за законом 1870 р.
37. Революційний терор у Російській імперії в 60 – 70 рр. XIX ст.
38. Економічна політика царату в 1907 – 1914 рр.
39. Микола II: людина і государ.
40. Військових дії російської армії в 1914 р.
41. Поразки російської армії в 1915 р.
42. Брусилівський прорив.
43. Кавказький фронт російської армії у Першій світовій війні.
44. Внутріполітичний розвиток Росії під час війни.
45. Повалення монархії в Росії.
46. Складання “Антанти”.
47. Радянсько-фінська війна як прояв агресивної зовнішньої політики СРСР в роки Другої світової війни
48. Формування радянської табірної системи у 1920-х рр.
49. Пострадянські дослідження з історії репресій в СРСР
50. Діяльність російських монархічних організацій в СРСР і закордоном
51. Значення ленд-лізівських поставок до СРСР в роки Другої світової війни
52. О. Солженіцин: життя та творчість
53. Політичний портрет М. Горбачова

54. Наслідки Чорнобильської катастрофи
55. Політичний портрет Б. Єльцина
56. Внесок товариства «Меморіал» у дослідження історії політичних репресій в СРСР
57. Перша Чеченська війна 1994-1996 рр.
58. Друга Чеченська війна 1999-2009 рр.
59. Поділ радянського військового спадку
60. Причини криміналізації російського суспільства у 1990-х роках
61. Політична діяльність В. Жириновського
62. Становлення та розвиток багатопартійності в РФ
63. Соціальний статус «нового руського»
64. Російська поп-культура 1990-х років
65. Російський рок 1990-х років
66. Конституція РФ 1993: загальна характеристика
67. Форми співпраці РФ та ЄС
68. Росія та криза у Югославії
69. Перегляд державної символіки РФ
70. Політичний портрет Д. Медведєва
71. Конфлікт у Південній Осетії 2008 р.
72. Терористичні акти в РФ 1990-х – 2000-х рр.
73. Нова військова доктрина та військові розробки РФ

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Демократична революція в Росії 1917 р.
2. Загальноросійські політичні партії в 1917 р.
3. Причини та періодизація громадянської війни в Росії. Головні події війни у 1918 р.
4. Більшовицька революція: зміст і значення.
5. Наукова і публіцистична література про революційні події в Росії в 1917 –1920 рр.
6. Провідні діячі Великої російської революції.
7. Стосунки Радянської Росії з Німеччиною і країнами Четвертного союзу в 1917 – 1918 рр.
8. Наступ білих армій і контрнаступ Червоної Армії (1919 – поч. 1920 р.).
9. Завершення громадянської війни. Війна Радянської Росії з Польщею.
10. Утворення на теренах колишньої Російської імперії незалежних держав та їх доля.
11. Військово-політичні діячі громадянської війни в Росії.
12. “Воєнний комунізм”.
13. Перехід до непу, його сутність та економічні підсумки.
14. Політичне життя радянської країни в 20-ті рр.
15. Юридичне оформлення СРСР – модифікованої форми імперії.
16. Зовнішня політика радянської держави у 20-ті рр.
17. Культура і духовне життя радянської країни в 20-ті рр.
18. Наукова і публіцистична література про громадсько-політичні процеси в СРСР 30-і рр.
19. Сталінська індустріалізація: мета, методи, джерела. Перші п’ятирічки та їх підсумки.
20. Насильницька колективізація. Розвиток аграрного сектору економіки СРСР у 30-ті рр.

21. Завершення формування тоталітарної держави в СРСР в 30-ті рр. Культ вождя. Репресії 30-х рр. Спроби опору тоталітарного режиму.
22. Партійні та державні діячі СРСР у 20-30 рр.: персоналії.
23. Стан культури в СРСР у 30-ті рр.
24. Зовнішня політика СРСР наприкінці 20-х – другій половині 30-х рр.
25. Радянська держава і Російська православна церква у 20 – 30 рр.
26. Радянсько-німецьке зближення наприкінці 30-х рр. Реалізація СРСР таємних домовленостей 1939 р.
27. Радянізація анексованих СРСР анексованих СРСР у 1939 – 1940 рр. територій. Радянсько-фінська війна.
28. Підготовка СРСР до війни наприкінці 30-х – першій пол. 1941 р.
29. Сучасна наукова та публіцистична література про початок другої світової війни та Великої вітчизняної війни.
30. Економіка і трудові ресурси СРСР у роки Великої Вітчизняної війни.
31. Дипломатичний аспект Великої Вітчизняної війни.
32. Напад нацистської Німеччини та її союзників на СРСР. Обороні бої РСЧА влітку – восени 1941 р.
33. Радянська військова верхівка в роки другої світової війни: персоналії.
34. Бойові дії на радянсько-німецькому фронті навесні 1942 – восени 1942 рр.
35. Корінний перелом у війні СРСР проти нацистської Німеччини та її союзників (листопад 1942 – 1943 рр.).
36. Завершення визволення радянських територій від нацистів та їх союзників. Бойові дії РСЧА в Європі.
37. Війна СРСР з Японією.
38. Рух опору нацистським окупантам у роки другої світової війни.
39. Колабораціонізм у роки другої світової війни.
40. Держава і Російська православна церква у роки Великої Вітчизняної війни.
41. Депортації народів СРСР у роки другої світової війни та повоєнні роки.
42. Відбудова народного господарства в СРСР після другої світової війни.
43. Партійні та державні діячі СРСР у повоєнні роки: персоналії.
44. Політичний розвиток СРСР у 1945 –1953 рр.
45. Міжнародне становище та зовнішня політика СРСР в середині 40-х – на початку 50-х рр.
46. Ідеологія і культура в СРСР у другій половині 40-х – на початку 50-х рр.
47. Партійні та державні діячі СРСР у середині 50-х – на початку 60-х рр.
48. Громадсько-політичне життя СРСР в середині 50-х – середині 60-х рр.
49. Міжнародне становище та зовнішня політика СРСР в середині 50-х – середині 60-х рр.
50. Соціально-економічний розвиток СРСР в середині 60-х – середині 80-х рр. Спроби економічних реформ: задуми і результати.
51. Партійні та державні діячі СРСР в роки “безруху”.
52. Громадсько-політичне життя СРСР в середині 60-х – середині 80-х рр.
53. Культурне життя в СРСР в середині 60-х – середині 80-х рр.
54. Зовнішня політика СРСР в середині 60-х – середині 80-х рр.
55. Соціально-економічний розвиток СРСР у період “перебудови”.
56. Реформа політичної системи в СРСР у період “перебудови”.
57. Партійні та державні діячі СРСР в роки “перебудови”.
58. Зовнішня політика СРСР у 1985 – 1991 рр.
59. Державна верхівка і партійні лідери Росії в 90-ті рр.: персоналії.
60. Культура в СРСР в середині 80-х – 1991 рр.
61. Національно-визвольний рух, загострення міжнаціональних відносин в СРСР наприкінці 80-х – на початку 90-х рр.

62. Послаблення центральної влади в СРСР на початку 90 – рр. Розпад СРСР.
63. Соціально-економічна ситуація в Російській Федерації у 1991 – 2002 рр.
64. Розвиток політичної системи в Російській Федерації у 90-х рр.
65. Зовнішня політика Росії в 1991 – 2002 рр.
66. Розвиток федеративних відносин у сучасній Росії.
67. Політичний і соціально-економічний розвиток незалежних держав – колишніх республік СРСР.

8. Методи навчання

- Лекційна форма навчання: словесні методи (пояснення, бесіда, лекція), наочні методи (ілюстрація, демонстрація), індуктивний, дедуктивний методи, бінарні методи (словесно-інформаційний, словесно-проблемний, словесно-дослідницький);
- Семінарська форма навчання: репродуктивні (відповідь, дискусія), проблемно-пошукові (евристичний), дослідницькі, інтерактивні методи.

9. Критерії оцінювання

Сума балів, накопичених здобувачем вищої освіти за виконання всіх видів поточних навчальних завдань (робіт) на практичних (семінарських) заняттях та на підсумковому модульному контролі, свідчить про ступінь оволодіння ним програмою навчальної дисципліни на конкретному етапі її вивчення.

Протягом кожного семестру студенти можуть набрати від 0 до 50 балів.

За два семестри із набраних балів обчислюється середній арифметичний бал.

Мінімальний пороговий рівень (допуск до іспиту) – 35 балів.

Максимальна кількість балів за екзамен 50 балів.

Критерії поточного оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Кількість балів за доповідь, виконання письмового завдання, тестування	Критерії оцінювання
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання.
4	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість тестових завдань.
3	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу,

	обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину тестових завдань.
2	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив меншість тестових завдань.
1	Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно вирішив окремі тестові завдання.
0	Не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань. Не вирішив жодного тестового завдання.

Критерії оцінювання знань з дисципліни на екзамені

Кількість балів	Критерії оцінювання
50-45	отримують здобувачі вищої освіти, які повно та ґрунтовно розкрили теоретичне питання, використавши при цьому не лише обов'язкову, а й додаткову літературу
44-41	отримують студенти, які в цілому розкрили теоретичне питання, однак не повно і допустивши деякі неточності. При цьому не використав на достатньому рівні обов'язкову літературу.
40-37	отримують студенти, які правильно визначили сутність питання, але розкрили його не повністю, допустивши деякі незначні помилки.
36-34	отримують студенти, які правильно визначили сутність питання, розкривши його лише частково і допустивши при цьому окремі помилки, котрі не впливають на загальне розуміння питання.
33-30	отримують студенти, які правильно визначили сутність питання, недостатньо або поверхово розкривши більшість його окремих положень і допустивши при цьому окремі помилки, які частково вплинули на загальне розуміння проблеми.
29-0	отримують студенти, які частково та поверхово розкрили лише окремі положення питання і допустили при цьому певні суттєві помилки, котрі значно вплинули на загальне розуміння питання.

10. Засоби оцінювання

- Усне опитування (індивідуальне, комбіноване, фронтальне).
- Перевірка практичних робіт.
- Тестове опитування та письмовий контроль.

- Реферат.
- Екзамен.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Сума балів за I семестр	
Змістовий модуль 1							50
T1	T2	T3	T4	T5	T6		
3			3				
Змістовний модуль 2							
T 7	T8	T9	T10	T11			
3			3				
Змістовний модуль 3							
T12	T13	T14	T15	T16			
4			4				
Змістовний модуль 4							
T17	T18	T19	T20	T21	T22	T23	
5			5				
Змістовний модуль 5							
T24	T25	T26	T27	T28	T29	T30	
5			5				
Змістовний модуль 6							
T31	T32	T33	T34	T35	T36		
5			5				

Поточне тестування та самостійна робота												Підсумковий тест (екзамен)	Сума		
Змістовий модуль 7						Змістовий модуль 8								Захист реферату	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	15	50	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5				

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення

Традиційні носії інформації, глобальні комп'ютерні мережі, засоби комунікації (e-mail, Інтернет, мультимедіа), сучасні технічні засоби.

13. Рекомендовані джерела інформації

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хрестоматия по отечественной: В 2 – х кн. Кн. 1. – М., 1996.
2. Хрестоматия по истории России 1917 – 1940 гг. / Под ред. М.Е. Главацкого – М., 1995.
3. Хрестоматия по истории СССР, 1917 – 1945 / Под ред. Э.М. Щагина. – М., 1991.
4. «Мы возвратившиеся из тюрьмы, отделались легко»: Как большевики «фильтровали» флотских офицеров: [Воспомин.проф.А.П.Белоброва] // Источник. – 1996. – №3. – С.64 – 81.
5. Баттистрада Ф. Формирование личности Ленина и главные направления его политической деятельности // Свобод. мысль. – 1991. – №16. – С.11 – 19.
6. Безнин М.А. Аграрный строй России в 1930 – 1980 – х годах: (новый подход) // Вопросы истории. – 2005. – № 7. – С. 23 – 44.
7. Бидненко В. Когда за деревьями не видно леса: [Был ли социализм в СССР тоталитарной системой] // Зеркало недели. – 2003. – 9 авт. (№30). – С.19.
8. Бирюков А.М. Страницы жизни контр – адмирала Н.А.Бологова // Вопросы истории. – 2005. – № 5. – С. 153 – 157
9. Бирюков С.В. Реформа федеральных округов и проблемы реконструирования административно – территориального устройства России (в историческом контексте): [Советский период] // ВМУ.Сер.18. Социология и политология. – 2004. – №1. – С. 27 – 46.
10. Бонч – Бруевич В.Д. «Не дрогнет рука привести в НКВД и дочь, и сына, и внука: Письма старого большевика // Источник. – 1996. – №3. – С. 146 – 156.
11. Борисонюк Ю.А. Белорусско – российское пограничье в 1918 – 1944 годах // Вопросы истории. – 2004. – №12. – С.105 – 112.
12. Боффа Дж. История Советского союза : В 2 т. –М., 1990.
13. Веселовский С.Б. Дневники 1915 – 1923, 1944 годов // Вопросы истории. – 2000. – №9. – С.114 – 133.
14. Волкогонов Д.А. Семь вождей. – М., 1996.
15. Говоров И.В. советское государство и преступный мир (1920 – е – 1940 – е гг.) // Вопросы истории. – 2003. – №11. – С.143 – 152.
16. Гриневич В. Про історію творення та політико – ідеологічне звучання державних гімнів СРСР та УРСР // Проблеми історії України: Міжвід. збірн. наук. праць, вип. 9. – К.: Інст. іст. Укр. НАНУ, 2003. – С. 295 – 312.
17. Давидсон А.Б. Коминтерн в Африке: документы, события, люди: [Участие рос.полит.деятели в деятельности Коминтерна. Воспоминания реабилитированных] // Нов. и новейш.история. – 1999. – №3. – С.181.
18. Дружинский В. «Союз нерушимый республик свободных...». Воспоминания: [национальные отношения в СССР] // Зеркало недели. – 2002. – №49(21 – 27 дек.). – С.20.
19. Елютин О.Н. Кооперация в России – не востребовавший опыт// Вестн. Моск. Ун – та. Сер.8 История. – 1998. – №5. – С.30 – 53.
20. Игрицкий И.Ю. Еще раз по поводу «социальной истории» и «ревизионизма» в изучении сталинской России // Отечествен. История. – 1999. – №3. – С.121 – 125.

21. История России с древнейших времен до наших дней: пособие для поступающих в вузы. / Под ред. М.Н. Зуева. – М., 1998.
22. История России. XX век / Под ред. А.Н. Боханова и др. – М., 1997.
23. Крупнейшие денежно – финансовые катаклизмы в России (СССР) в XX в., организованные государством: [табл., стат.данные] // Вопр. экономики. – 1998. – №12. – С.30.
24. Кульчицкий С. Комуністична партія і радянське суспільство (До 100 – річчя КПРС) // Сучасність. – 1998. – №4. – С.108 – 113.
25. Кульчицкий С. У площині державного співіснування: Рад. Україна і рад. Росія: відносини між першою і другою світовими війнами // Політика і час. – 1996. – №5. – С.61 – 70.
26. Лавер О. Статистика втрат населення російської імперії, СРСР та українського народу в локальних війнах і конфліктах XX ст.// Проблеми історії України: Міжвідомчий зб – к наук. праць. Вип. 10. – К.: 2003. – С.415 – 430.
27. Лурье В.М. Адмиралы военно – морского флота СССР// Новый часовой. – 2000. – №10. – С.331 – 334.
28. Медведев Ж.А. Атомній ГУЛАГ // Вопросы истории. – 2001. – №1. – С.44 – 59.
29. Миллер А.И. Советское наследие империи положительного действия // Политическая наука. – 2004. – №3. – С. 57 – 69.
30. Нарочницкая Н.А. Историческая Россия и СССР в мировой политике XX в. // Нов. и новейш. история. – 1998. – №8. – С.120 – 147.
31. Нутрихин Р. «Черная магия» Льва Троцкого // Наука и религия. – 2005. – № 11. – С. 6 – 8.
32. Отношение к прошлому – ключ к будущему: [Работа историч. секции 6 – й сессии междунар. симпозиума «Куда идет Россия?» (Москва, 15 – 16 янв.1999), фрагменты выступлений, связанных с глобальной проблемой типологизации пройденного Россией пути] // Отечеств.история. – 1999. – №6. – С.78 – 89.
33. Партия социалистов – революционеров в первые годы советской власти // Вопросы истории. – 2006. – №6. – С. 3 – 34. Окончание. Начало см. Вопросы истории. – 2006. – №№ 2 – 4.
34. Рабжаева М.В. Семейная политика в России XX века: Историко-социальный аспект // ОНС. – 2004. – №2. – С. 166.
35. Соколов А.К. Курс советской истории. 1917 – 1940: Уч. пособие для вузов. – М., 1999.
36. Соколов А.Х. М.Хильдмайер. История Советского Союза 1917 – 1991: Возникновение и падение первого социалистического государства: [Рецензия на кн.] // Отечествен.ист. – 1999. – №4. – С.185 – 191.
37. Строев Е.С. Фундаментальные проблемы аграрных преобразований в России В XX веке // Вопр. философии. – 1998. – №8. – С.3 – 14.
38. Судоплатов А.П. Особенности проведения и финансирования мер демографической политики в СССР и России // ВМУ. Сер.6. Экономика. – 2003. – №2. – С.51 – 69.
39. Сухотина Л.Г. Ф.Помпер Ленин, Троцкий и Сталин. Интеллигенция и власть // Отеч.история. – 1994. – №5. – С.193.
40. Трубайчук А., Задорожна О. Історія XX століття: російська імперія (1900 – 1945) у шкільному курсі всесвітньої історії (10 кл.) // Історія в школі. – 1996. – №3. – С.18 – 24.
41. Урилов И.Х. Судьбы российской социал – демократии // Вопросы истории. – 2006. – №3. – С. 122 – 149.
42. Хаген М. Держава, нація та національна свідомість: російсько – українські відносини в першій половині XX ст. // Укр.іст.журнал. – 1998. – №1. – С.122 – 131.
43. Ходяков М.В. «Царские» деньги для диктатуры пролетариата // Новый часовой. – 2000. – №8 – 9. – С.53 – 62.

44. Шахназаров О.Л. Советское общество 1917 – 1953 гг.: аномалия или закономерность? // Вопросы философии. – 2004. – №7. – С.33 – 46.
45. Шахназаров О.Л. Советское общество 1917 – 1953 гг.: аномалия или закономерность? // Вопросы философии. – 2004. – №10. – С.33 – 46.
46. Шпорлюк Р. Русский вопрос и имперская Россия // Полит. думка. – 1996. – №3 – 4. – С.130 – 146.
47. Шульгина О.В. Административно – территориальное деление России в XX веке: историко-географический аспект // Вопросы истории. – 2005. – №4. – С. 23 – 38.
48. Энкер Б. Начало становления культа Ленина // Отечественная история. – 1992. – №5. – С.191.

